

Пленерна практика як засіб формування творчої особистості майбутнього вчителя-художника

Тетяна НОСАЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», ORCIDiD 0000-0003-3625-0055,

Олена ШПИТАЛЬОВА,

старший викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», ORCIDiD 0000-0002-8463-9834

У статті розглянуто методичні аспекти реалізації завдань пленерної практики як засобу формування творчої особистості майбутнього вчителя-художника. Розкрито взаємозв'язок професійно-методичної та художньо-творчої діяльності студентів в умовах пленерного навчання. Доведено, що пленер є специфічною формою організації навчання, яка надає можливість майбутнім фахівцям вдосконалювати свою професійну майстерність, розвивати творчий потенціал, розширювати власний світогляд. Акцентовано увагу на особливості викладання, спрямованого на формування у студентів умінь методично грамотно виконувати творчі роботи з рисунку і живопису та засоби мотивації до самостійного художнього пошуку під час проходження пленерної практики.

Ключові слова: учитель-художник, пленерна практика, формування творчої особистості, професійна діяльність, творча діяльність, художньо-творча діяльність.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, пов'язані із засобами масової інформації, індустрією кіно, соціальними мережами, шоу-бізнесом і в цілому субкультурою, вважаємо викликом українському образотворчому мистецтву, як складовій національної культури. З огляду на це, актуальним видається твердження про те, що шлях самовдосконалення, пізнання довкілля та його буття вказує Людині Природа, з якою пов'язано формування духовного світу особистості. Особистість є унікальним джерелом ініціативи та може діяти не за схемою й встановленими правилами, а за відчуттям та розумінням процесів, що відбуваються в сучасному світі. Тому майбутній учитель-художник має бути творчим і високоосвіченим фахівцем, який

відповідально ставиться до формування світогляду молоді у взаємозв'язку з довкіллям, природою та суспільством.

Фахова підготовка майбутнього викладача мистецьких дисциплін передбачає особливі вимоги до формування його творчої майстерності. Пленерна практика – це та складова професійної підготовки, що визначає обсяг знань, які має опанувати бакалавр спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики.

Пленер характеризується свіжістю виконання, передачею живих, миттєвих вражень від природи. Робота на пленері забезпечує значне розширення навчально-пізнавальної, практичної й творчої діяльності студентів. Пленерні завдання сприяють формуванню спроможності використовувати засвоєні знання, вміння і навички, набуті на практичних заняттях з основних мистецьких дисциплін: живопису, рисунку, композиції, кольорознавства, і дає поштовх для самостійного вирішення практичних завдань, удосконалення творчих навичок та художнього досвіду.

Пленерна практика, як складова освітнього процесу професійної підготовки майбутнього вчителя-художника, спрямована на формування творчої особистості, а також професійно-методичної та художньо-творчої компетентностей студентів.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. На творчий розвиток особистості педагога все більше уваги звертають дослідники питань професійної підготовки вчителя. Особистість учителя розглядають як системно структуровану соціальну якість індивіда, яка формується в суспільній діяльності та спілкуванні й характеризується входженням індивіда в соціокультурні відносини [4].

Одним з аспектів, що вдосконалює результативність засвоєння фахових дисциплін з образотворчого мистецтва, є практична робота в умовах пленеру. Упродовж останніх десятиліть такий методичний підхід переконливо підтвердив свою значущість.

Художники-педагоги й мистецтвознавці А. Зорко, Є. Коваленко, І. Чмелик, В. Чурсіна, М. Юр дослідили історичні аспекти пленерного методу навчання. Питання методики організації та проведення пленеру висвітлювали вчені-практики В. Варданян, О. Данилова, І. Пилипенко, С. Рой, В. Черватюк, А. Яланський та інші. Дослідження художньо-творчих аспектів виконання робіт на пленері репрезентовано у працях науковців Л. Жаданової, Д. Жукова, Н. Зінченко, В. Морозової, М. Семенової, Ю. Тютюнової та інших.

Особливості формування процесу колористичного бачення, композиційного й образного мислення студентів на заняттях з пленерного живопису проаналізовано у наукових працях О. Вороніної, О. Гаврикова, І. Грошева, М. Макарової, С. Нікітіна, І. Осіна, Н. Цаль та інших. Методичні аспекти досліджуваної проблеми висвітлювали зарубіжні науковці А. Альфс, А. Бьохлі, М. Далессіо, К. Лапот-Дзієрва, Ф. Шайнбергер, Є. Шнайдер-Гертнер та інші.

У наукових працях з досліджуваної проблеми (О. Булавіна, Т. Висікайло, М. Маслов, О. Музика, О. Павленкович, В. Соколінський, Т. Стрітьєвич та ін.) наголошується на важливості та перспективності дослідження методичних основ розвитку педагогічних умінь студентів у взаємозв'язку з їхніми художніми знаннями й навичками в процесі пленерної практики.

Дослідниця О. Вороніна [1] порушує питання важливості розвитку у студентів правильного бачення і сприймання кольору, тому що це важливо для їх подальшої професійної роботи в школі, коли вони будуть навчати учнів орієнтуватися у безмежному світі кольорів і відтінків, а також формувати їх художній смак. Дослідження В. Черватюка [5] репрезентує методику формування професійних знань художників-початківців на основі практичної роботи під час пленеру в пейзажному жанрі, яка базується на традиціях української реалістичної школи живопису.

Пленерна практика, як зазначає І. Чмелик, є специфічною формою освітнього процесу, під час якого студенти мають змогу професійно оволодіти художньо-творчою майстерністю, розвивати необхідні для педагога-художника компетенції, розширювати власний світогляд. Практика на пленері є ефективним засобом формування творчих якостей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, сприяє всебічному розвитку особистості майбутніх фахівців, формуванню ціннісного ставлення до національної та регіональної культури [6].

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що значення пленерної практики у закладах вищої освіти відіграє значну роль у процесі

формування творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз прийомів та методів формування творчої особистості майбутнього художника-педагога під час проходження пленерної практики в умовах професійної підготовки в ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва базується на навчанні образотворчої грамоти, на візуальному пізнанні довкілля. Знання, що є джерелом інтересів, нахилів та уподобань особистості, стають необхідною умовою її розвитку. Під час проходження пленерної практики студент має можливість практично засвоїти та продемонструвати набуті знання з композиції, кольорознавства, рисунку, живопису, а також виявити себе як особистість з власним баченням на засоби вирішення поставлених завдань програмою пленерної практики.

Мета пленерної практики – надати студентам можливість реалізовувати творчі ідеї, самостійно розвивати креативне мислення, набувати й вдосконалювати практичні навички з рисунку та живопису на відкритому просторі, передавати світло-повітряне середовище, розвивати просторову орієнтацію та композиційне мислення.

Очікуваним результатом проходження практики з пленеру є оволодіння студентами технологією роботи різними матеріалами, техніками, законами й правилами взаємодії кольорів; методикою виконання живописної роботи в акварелі, гуаші, олійній техніці; послідовністю виконання робіт у натюр-мортному, портретному, пейзажному жанрах, декоративному живописі.

Обов'язковим завданням пленеру є вивчення природи як з оптико-фізичного, так і живописного розуміння, набуття необхідних уявлень про значення повітряної перспективи та способах її кольорового втілення, розуміння колористичної єдності зображуваних об'єктів, їх барвного зв'язку залежно від освітлення. Саме в умовах пленеру формуються знання про природну основу колориту, закладаються основи колірною розуміння великих форм, таких як поверхня землі та неба; відбувається розширення фокусу поля зору, що дає змогу переходити до більшого формату, з'являються перші навички володіння технологічними прийомами акварельного живопису.

Тільки працюючи на пленері, можна спостерігати і відтворювати рефлексії від неба на кронах дерев, ланах, будівлях, тваринах, постатях та ін. У такий спосіб закладається міцний фундамент для розвитку творчих здібностей, що перебувають у нерозривному зв'язку з процесом освоєння реалістичної дійсності і набуття професійних навичок реалістичного живопису. Істотне значення має відображення настрою в пейзажі, який залежить від пори року, доби і погодних умов. Важливо також освоїти роботу «по світлу», «проти світла», з послідовним

використанням етюдів у безпосередній роботі над композицією.

Розвиток творчості – важлива проблема, що має спиратися на систему прийомів формування світобачення, яке базується на використанні особливостей сприймання колірних контрастів і розвитку асоціативного мислення.

Усе зазначене дає змогу розкрити цінність пленерної практики, як обов'язкової ланки в формуванні фахівця-педагога з образотворчого мистецтва, окреслити її вплив на цілеспрямоване художнє бачення і розширення горизонтів творчої художньої праці від простого копіювання окремих об'єктів до цілісної колористичної системи живописного полотна.

На пленері виконуються роботи з рисунку, що здійснюється у вигляді замальовки, начерку, і тривалого малюнка. Завдання з живопису передбачають як короткострокові етюди, так і тривалі етюди та роботу з пензлем.

Замальовка – це короткостроковий малюнок з завданнями виділити й передати головне і найбільш характерне в мотиві. Час виконання замальовки триває від 20 хвилин до 2 годин.

Тривалий малюнок має на меті повний аналіз зображуваного мотиву. Він виконується на пленері протягом 3–6 годин, залежно від формату роботи.

Тривалий живописний етюд, як і тривалий малюнок, має на меті зобразити й передати стан природи, простору і найбільш крупних деталей, тонових й колірних відношень. Для передачі певного стану природи роблять короткострокові етюди. У такій етюдній роботі вирішується завдання основних тональних і колірних відношень, колорит. У виконанні такого завдання не передбачається деталізація. Тривалість роботи – від 15 хвилин до години.

Живописні начерки виконують на основі нанесення кольорових плям за допомогою пензля. Начерк виконують нашвидкуруч з натури або за уявою графічними чи живописними матеріалами для фіксації творчих ідей або спостережень [3, с. 112]. Створення начерків спрямовано на формування у студентів зацікавленості, дає змогу експериментувати, формує власний стиль. Тривалість виконання такого малюнку від 5 до 20 хвилин.

Під час виконання начерку варто зосередити увагу студентів на саме характерне для зображуваного сюжету, а не на деталях. Усвідомлення необхідності передавати в рисунку саме головне дає змогу майбутнім учителям образотворчого мистецтва «досягти виразності твору, що сприяє залученню до процесу художньої творчості» [5, с. 408].

Освітня програма підготовки бакалавра-образотворця передбачає проведення пленерної практики на I–III курсах і ставить певні творчі завдання для кожного курсу окремо.

Завдання, побудовані за принципом «від простого до складного», дають змогу студенту поступово аналізувати, вдосконалювати і творчо підходити до засвоєння даної мети. Виконання таких

завдань спрямовано на формування майбутнього вчителя як творчої особистості та кваліфікованого професіонала.

На першому курсі виконання пленерних завдань поділяється на три блоки, які охоплюють конкретні теми.

Перший блок – це «Замальовки окремих деталей пейзажу, фрагменти пейзажу», що охоплюють теми: замальовки окремих деталей пейзажу; фрагменти пейзажу; замальовки окремих порід дерев; створення лінійно-конструктивного зображення частини рослини (квітуча гілочка, букет квітів) в різноманітних поворотах і ракурсах з передачею фактури; співвідношення тонів – земля, вода, небо, та ін.; етюди лісових квітів, трав, кущів.

Другий блок – «Замальовки пейзажу». Тема цього блоку: пейзаж – жанр мистецтва, використання різних матеріалів; пейзаж з акцентом на трьох планах; фрагмент пейзажу з передачею понад п'яти планів.

Третій блок «Стан пейзажу». Він охоплює короткочасні етюди зображення однієї й тієї самої рослини у різних природних умовах: ранок, обід, вечір; на вітрі, на яскравому сонці, в похмуру погоду; сонячний етюд; похмурий етюд; ранковий та вечірній етюд. Такі завдання потребують щоденного вивчення студентами об'єктів природи, окремих предметів: гілки чи стовбуру дерева, квітів.

Дослідник А. Яланський вважає, що зображуючи природу в малюнках і ескізах, студент має можливість проаналізувати й відчути гармонію, що закладено в природі, оволодіти принципами композиції пейзажу, як ключовим засобом розвитку у студентів образного мислення і уваги, візуального сприйняття і творчого формоутворення [7].

Студент має враховувати всі етапи роботи над малюнком, використовувати закони композиції, лінійно-конструктивної побудови, виявлення об'єму, тонових і колірних відношень, завершення та узагальнення. Перед студентом також постає завдання передачі повітряної перспективи (тональної і колірної), тобто зображення предметів на передньому плані більшими за розміром, темнішими за тоном і теплішими за кольором, потрібно враховувати те, що з віддаленням всі об'єкти стають меншими, світлішими і холоднішими, втрачають чіткість контурів.

Виконання такої поетапної роботи є важливою ланкою в самостійному пошуку і дає можливість студенту розкривати свій творчий потенціал, формуватися як особистість.

На другому курсі завдання ускладнюються. Перед студентами постає завдання вивчення екстер'єрного простору та архітектури, а саме: пейзаж з архітектурою, характерною для певної місцевості, пошук тонального вирішення фрагментів архітектури; виконання ескізів деталей архітектурних споруд; замальовки споруд центральної України; культові споруди різних регіонів; історична архітектура історичного міста Переяслава; етюди визначних зразків сучасної архітектури.

Такі завдання вимагають від студента не лише чіткої конструктивної будови, а й знання перспективи, врахування ритму розміщення деталей, їх виразності, особливо якщо виконується не весь архітектурний об'єкт, а його фрагмент. Щоб зрозуміти архітектурну форму в просторі, правильно її відобразити на аркуші паперу, студент повинен добре оперувати перспективою і методом визначення пропорцій, фіксувати перспективні скорочення, розуміти конструкції архітектурної форми. Рисунки можуть супроводжуватися швидкими начерками, що деталізують оточення. На цьому етапі студент починає більше розуміти форму споруди, що дозволяє досягти завершеності рисунка.

Отже, вивчаючи довкілля засобами рисунка, студент збагачується знаннями й навичками, які необхідні для майбутнього вчителя-художника.

Пленер на третьому курсі є найскладнішим і найбільш цікавим етапом для студента. Програмою передбачено вивчення анімалістичного світу та фігури людини, як частини невичерпного багатства природи. Практику поділяють на дві частини. Перша передбачає зображення анімалістичного світу в природі, а саме: начерки та замальовки птахів; начерки та замальовки тварин у природі. Друга частина – написання портрету в пейзажі в різну пору доби. Завдання: тональне співвідношення портрету в пейзажному середовищі (ранок, вечір); етюд напівфігури людини на відкритому повітрі; етюд фігури людини на відкритому повітрі; масштабні етюди фігури в багатоплановій композиції; етюди проти світла.

Виконання завдань дає можливість студенту не тільки продемонструвати свої предметні компетенції, набуті за час навчання, а й сформувати своє власне творче бачення портрету, застосовуючи власну техніку та колір для створення відповідного настрою і ставлення до персонажа. У ході виконання таких завдань у майбутнього вчителя-художника збагачується емоційна сфера і формується стійкий інтерес до творчості, що є важливим аспектом формування його творчих і професійних якостей.

Виконуючи на пленері етюди з живопису, студенти зазвичай припускаються певних помилок: невдала композиційна побудова, передача різноплановості, порушення перспективи. Особливу увагу, як вказує В. Черватюк, варто звертати на обґрунтований вибір студентами мотиву, визначення колірних і тональних співвідношень [5].

Актуальність розвитку у студентів сприйняття кольору пов'язана не тільки з їх подальшою професійною діяльністю, спрямованою на кольорознавчу підготовку школярів [1], а й становить основу формування художньо-творчої компетентності майбутнього педагога, є засобом творчого розвитку й формування їх художнього смаку.

Академічні завдання студенти виконують на заняттях, а на пленері працюють творчо, самостійно обирають матеріали, сюжети етюдів. Тому роботи виконані під час пленерної практики, завжди «живі» та цікаві.

Після завершення практики кожен творчу роботу аналізують і презентують на звітній, творчій виставці. Такі виставки стимулюють студентів до більшого вдосконалення своїх художньо-творчих та професійних навичок, а також є поштовхом до підготовки та організації персональних виставок.

Зазначимо, що майбутній учитель образотворчого мистецтва має не тільки оволодіти художніми вміннями, а й набути професійні знання. Виконання й розуміння кожного завдання є поступовим етапом формування професійної готовності до майбутньої художньо-педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, спрямування навчального процесу під час пленерної практики на формування творчої особистості кожного студента є необхідним компонентом системи професійної підготовки. Узагальнюючи, можна стверджувати, що пленерна практика з визначеними завданнями для кожного курсу є комплексом умов, що дає змогу поглиблювати у студентів спеціальні художні й педагогічні знання; формувати художньо-педагогічні вміння; набувати практичного, фахового досвіду; розкривати їх творчий потенціал; активізувати їх мотивацію до художньо-педагогічної діяльності. Успішність і якість формування професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва взаємообумовлені професійною культурою, особистісним розвитком і специфічними образотворчими компетенціями творчої особистості студента.

Подальші дослідження з окресленої проблеми пов'язуємо з розробленням методичного супроводу організації пленерної практики на ґрунті регіонального матеріалу (історичні місця, музеї, місцеві традиції), що дозволить майбутньому вчителю не тільки удосконалити художньо-творчий досвід, а й сформувати ціннісне ставлення до культури своєї країни та розширити діапазон креативної інтерпретації сутності взаємозв'язку людини з природою в сучасних пленерних роботах.

Список використаних джерел

1. Воронина Е. В. Формирование колористического видения у студентов художественно-графических факультетов педагогических вузов на занятиях пейзажной живописью в условиях пленэра: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. М., 2004. 273 с.
2. Давидов В. М. Зміст навчальної практики «Пленер» у професійній підготовці педагога-художника. *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки*. К., 2017. Вип. 155. С. 107–111.
3. Ничкало С. А. Мистецтвознавство: [короткий тлумачний словник укр. і рос. мовами]. К.: Либідь, 1999. 208 с.
4. Сова О. С. Навчання образотворчого мистецтва на пленері: Навчальний посібник. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. К., 2018. 104 с.
5. Черватюк В. Пленерний живопис – невід'ємна складова художньої освіти. *Актуальні проблеми*

мистецької практики і мистецтвознавчої науки. К., 2010. Вип. 3. С. 403–409.

6. Чмелик І. Пленерна практика у Карпатах як важливий чинник професійної підготовки вчителя мистецьких дисциплін. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. №10. С. 166–168.

7. Яланський А. В. Композиція пейзажу як фактор ефективного розвитку художньообразного мислення студентів. *Українська академія мистецтва*. К., 2014. Випуск 23. С. 18–28.

References

1. Voronyna E. V. Formyrovanyie kolorystycheskoho vydenyia u studentov khudozhestvenno hrafycheskykh fakultetov pedahohycheskykh vuzov na zaniatiakh peizazhnoi zhyvopysiu v usloviakh plenera: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 [The formation of coloristic vision among students of graphic art faculties of pedagogical universities in the classroom landscape painting in the open air]. М., 2004. 273 s.

2. Davydov V. M. Zmist navchalnoi praktyky «Plener» u profesiinii pidhotovtsi pedahoha-khudozhnyka [The content of educational practice «Plein Air» in the professional training of a teacher-artist]. *Naukovi zapysky KDPU. Seria : Pedahohichni nauky*. К., 2017. Vyp. 155. S. 107–111.

3. Nychkalo S. A. Mystetstvoznavstvo : korotkyi tлумachnyi slovnyk ukr. i ros. movamy [Art History: short explanatory dictionary ukr. and grew. languages]. К. : Lybid, 1999. 208 s.

4. Sova O. S. Navchannia obrazotvorchoho mystetstva na pleneri : Navchalnyi posibnyk [Teaching fine arts in the open air: A textbook]. К.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. К., 2018. 104 s.

5. Chervatiuk V. Plenernyi zhyvopys – nevidiemna skladova khudozhnoi osvity [Open air painting is an integral part of art education]. *Aktualni problemy mystetskoï praktyky i mystetstvoznavchoï nauky*. К., 2010. Vyp. 3. S. 403–409.

6. Chmelyk I. Plenerna praktyka u Karpatakh yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoï pidhotovky vchytelia mystetskykh dystsyplin [Plein air practice in the Carpathians as an important factor in the professional training of teachers of art disciplines]. *Hirska shkola Ukrainykykh Karpat*. 2013. №10. S. 166–168.

7. Yalanskyi A. V. Kompozytsiia peizazhu yak faktor efektyvnoho rozvytku khudozhnoobraznoho myslennia studentiv [Landscape composition as a factor in the effective development of students' artistic thinking]. *Ukrainska akademiia mystetstva*. К., 2014. Vypusk 23. S. 18–28.

T. NOSACHENKO, O. SHPYTALOVA

Plenary practice as a means of forming the creative personality of the future teacher-artist

The plein air is characterized by the transmission of vivid, instantaneous impressions of nature. Work in the open air provides a significant expansion of educational, practical and creative activities of students. Plein air tasks contribute to the formation of readiness to use the acquired knowledge, skills and abilities acquired in practical classes in the main artistic disciplines: painting, drawing, composition,

color, and gives impetus to independent practical tasks, improving creative skills and artistic experience.

Plein air practice, as an integral part of the educational process of professional training of future teachers-artists, is aimed at forming a creative personality, professional-methodical and artistic-creative competencies of students.

The purpose of the plein air practice is to give students the opportunity to implement creative ideas, independently develop creative thinking, acquire and improve practical skills in drawing and painting in the open space, transmit air and light, develop spatial orientation and develop compositional thinking.

The expected result of the internship is that students master the technology of working with different materials, techniques, laws and rules of color interaction; methods of painting in watercolor, gouache, oil technique; sequence of still life, portrait, landscape, decorative painting.

In the open air, work is performed on the drawing, which is performed in the form of a sketch, sketch, and a long drawing. Painting tasks are performed as short-term sketches, long sketches and work with a brush.

Conducting drawing and painting classes in the open air is a specific form of training, where future professionals improve their professional skills, develop the necessary skills for a teacher-artist, expand their own worldview. Plein air practice is an important factor in the system of professional training of future artists, teachers of fine arts, and its implementation contributes to the comprehensive development of personality, aims at in-depth study and preservation of national and regional culture.

Keywords: *teacher-artist, plein air practice, formation of creative personality, professional activity, creative activity, artistic-creative activity.*

